

PROAPLINKOSAUGINIO ELGESIO IR SUBJEKTYVIOS GEROVĖS SĄSAJOS LIETUVOJE

Gintarė Vazonienė, Bernardas Vazonis, Algirdas Justinas Staugaitis

Vytauto didžiojo universitetas
gintare.vazoniene@vdu.ltVYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
M C M X X I I

IVADAS

Aktualumas. Nors daug žmonių deklaruoja teigiamas aplinkosaugines nuostatas, jos ne visuomet virsta realiais veiksmais. Todėl aktualu suprasti, ar ir kokiomis sąlygomis aplinkosauginės nuostatos transformuojasi į konkretų proaplinkosauginį elgesį, bei kaip šie pokyčiai susiję su subjektyvia gerove. Naujausi tyrimai rodo reikšmingą teigiamą ryšį tarp proaplinkosauginio elgesio ir subjektyvios gerovės, ypač kai elgsenos ir gerovės rodikliai atspindi asmeninę prasmę. Lietuvos kontekstas taip pat aktualus, nes tyrimai rodo, kad aplinkosauginis pilietiškumas ir privačios sferos elgsena susiję su bazinių psichologinių poreikių patenkinimu bei subjektyvia gerove.

Tyrimo problema – koku mastu proaplinkosauginės nuostatos virsta realiu elgesiu, prisidedančiu prie Lietuvos gyventojų subjektyvios gerovės?

Tikslas – įvertinti, kiek proaplinkosauginės nuostatos transformuojasi į faktinį proaplinkosauginį elgesį ir kaip šis procesas siejasi su gyventojų subjektyvia gerove Lietuvoje.

Uždaviniai:

- Įvertinti Lietuvos gyventojų proaplinkosauginių nuostatų ir proaplinkosauginio elgesio raišką.
- Nustatyti proaplinkosauginio elgesio ir subjektyvios gerovės sąsajas.
- Įvertinti sociodemografinių veiksnių įtaką proaplinkosauginio elgesio ir subjektyvios gerovės ryšiui.

Tyrimo metodika. Tyrime taikytas kiekybinis apklausos metodas, naudojant specialiai parengtą klausimyną, skirtą įvertinti proaplinkosaugines nuostatas, proaplinkosauginį elgesį ir jų ryšį su gyventojų subjektyvia gerove. Duomenys surinkti iš 410 Lietuvos gyventojų, atsakymus vertinant penkiabalėje Likerto skalėje. Analizei pasitelkta aprašomoji statistika, kintamųjų palyginimas, koreliacinė bei daugialypė regresinė analizė, leidusi identifikuoti pagrindinius ryšius bei sociodemografinių veiksnių įtaką.

Teorinės prielaidos

Proaplinkosauginės nuostatos yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių tvaraus elgesio raišką. Tyrimai rodo, kad asmenys, kuriems būdingos stipresnės aplinkosauginės nuostatos, dažniau kasdienybėje priima aplinkai palankius sprendimus, pavyzdžiui, rūšiuoja atliekas, taupo energiją ar renkasi tvaresnį vartojimą (Balundė ir kt., 2020; Teixeira ir kt., 2023). Vis dėlto nuostatų transformacija į elgesį nėra tiesioginė – ši procesą lemia įvairūs motyvaciniai, sociodemografiniai ir psichologiniai veiksniai, tarp jų – asmens vertybinės orientacijos bei identiteto formavimosi procesai (Steg et al., 2014; Bartolo ir kt., 2023).

Šiuolaikinėje literatūroje vis didesnis dėmesys skiriamas proaplinkosauginio elgesio ir subjektyvios gerovės sąsajoms. Metaanalizės duomenys atskleidžia, kad tvarus elgesys yra susijęs su aukštesne subjektyvia gerove – didesniu pasitenkinimu gyvenimu, teigiamomis emocijomis ir prasmės jausmu (Zawadzki et al., 2020; Prinzing ir kt., 2024). Šis ryšys dažniausiai pasireiškia tada, kai elgesys atitinka asmens vertybes ir padeda patenkinti psichologinius poreikius, tokius kaip autonomija, kompetencija ar ryšys su kitais.

Literatūroje taip pat pabrėžiama, kad subjektyvi gerovė gali veikti kaip proaplinkosauginio elgesio prielaida, nes žmonės, pasižymintys geresne savijauta, dažniau įsitraukia į aplinkai palankias praktikas ir jaučiasi labiau atsakingi už bendruomenę ar aplinką (Ouyang et al., 2022; Capstick et al., 2022). Kai kurie autoriai pastebi, kad ryšys tarp nuostatų, elgesio ir gerovės priklauso nuo dominuojančių motyvacinių orientacijų – normatyvinės, ekonominės ar hedonistinės – kurios gali skatinti arba slopinti įsitraukimą į aplinkai palankias veiklas (Steg et al., 2014).

Atsižvelgiant į šias išvagas, proaplinkosauginio elgesio skatinimas turi apimti ne tik informacijos teikimą ir nuostatų formavimą, bet ir psichologinių poreikių bei motyvacinių veiksnių stiprinimą, padedant žmonėms suvokti veiklos prasmę, ją sieti su asmeninėmis vertybėmis ir patirti geresnę savijautą.

Anketinėje apklausoje proaplinkosauginės nuostatos vertintos pagal 8 teiginius apie rūpestį aplinka, klimato kaitos suvokimą, atsakomybę ir pasirengimą prisidėti prie tvarių sprendimų. Proaplinkosauginė elgsena vertinta naudojant 28 klausimus apie veiksmus, pvz., atliekų rūšiavimą, energijos ir vandens taupymą, ekologiškų produktų pasirinkimą, viešojo transporto naudojimą bei atsakingą vartojimą. Subjektyvi gerovė vertinta pagal pasitenkinimą gyvenimu, emocinę savijautą ir gyvenimo kokybės suvokimą. Visos trys grupės vertintos penkiabalėje Likerto skalėje, o pagal atsakymus sudaryti nuostatų, elgsenos ir subjektyvios gerovės indeksai.

Tyrimo rezultatai

Tyrimas parodė, kad Lietuvos gyventojams būdingos gana stiprios proaplinkosauginės nuostatos, tačiau jų raiška realiaame elgesyje nėra tokia intensyvi. Nors dauguma respondentų sutinka, jog aplinkosauga yra svarbi, jų kasdieniai veiksmai – atliekų rūšiavimas, energijos taupymas, tvaresnio vartojimo pasirinkimai – išreikšti vidutiniškai. Tai patvirtina nuostatų ir elgesio atotrūkio problemą: teigiamas požiūris į aplinką ne visada virsta realiais veiksmais.

Modelio statistika rodo, kad paaiškinamumas yra vidutinis ($R^2 = 0,41$), modelis statistiškai reikšmingas ($p < 0,001$), o sumažintas modelis pasižymi panašiu tikslumu kaip ir pilnas

Kintamasis	Kryptis (±)	Pilno modelio p-reikšmė	Kryptis (±)	Sumažinto modelio p-reikšmė
A – Proaplinkosauginės nuostatos	+	0.00	+	0.00
W – Subjektyvi gerovė	+	0.00	+	0.00
X1 – Lytis	–	0.04	–	0.03
X2 – Amžius	–	0.00	–	0.00
X3 – Aukštasis išsilavinimas	+	0.34	—	—
X4 – Mėnesinės pajamos	–	0.03	–	0.03
X5 – Gyvena kaimo vietovėje	+	0.20	—	—

Tyrimas taip pat atskleidė, kad tiek proaplinkosauginės nuostatos, tiek subjektyvi gerovė turi reikšmingą teigiamą poveikį proaplinkosauginiam elgesiui. Asmenys, kurių subjektyvi gerovė aukštesnė, dažniau imasi tvarių veiksmų, o didesnės ekologinės atsakomybės nuostatos taip pat susijusios su aktyvesniu įsitraukimu į aplinkai palankias veiklas. Tai leidžia teigti, kad geresnė emocinė ir psichologinė savijauta gali sustiprinti žmogaus motyvaciją prisidėti prie aplinkos saugojimo.

Analizuojant sociodemografinius veiksnius nustatyta, kad moterys dažniau nei vyrai įsitraukia į proaplinkosauginį elgesį, o 18–29 metų jaunuoliai yra mažiau linkę į tvarius veiksmus. Taip pat pastebėta, kad didesnes pajamas gaunantys asmenys proaplinkosauginį elgesį demonstruoja rečiau, lyginant su mažesnes pajamas turinčiais respondентаis. Kiti veiksniai – gyvenamoji vieta ar išsilavinimas – reikšmingo poveikio neturėjo.

Bendras modelis paaiškino apie 40 % proaplinkosauginio elgesio variacijos, rodančios, kad kartu su psichologiniais ir sociodemografiniais veiksniais svarbūs ir kiti, šiame tyrime neįtraukti aspektai (pvz., socialinės normos, infrastruktūra, informacijos prieinamumas). Visgi duomenys leidžia teigti, kad tiek subjektyvi gerovė, tiek aplinkosauginės nuostatos yra svarbios skatinant tvaresnį elgesį, o intervencijos, nukreiptos į asmeninės gerovės stiprinimą ir vertybinį įsitraukimą, gali būti veiksmingos formuojant tvarius įpročius.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

- Lietuvos gyventojai išsiskiria teigiamomis aplinkosauginėmis nuostatomis, tačiau jų perkėlimas į kasdienį tvarų elgesį išlieka ribotas: nors aplinkos apsaugos svarba pripažįstama, tokie veiksmai kaip rūšiavimas ar energijos taupymas taikomi tik vidutiniškai.
- Stipresnės proaplinkosauginės nuostatos ir aukštesnė subjektyvi gerovė reikšmingai didina tvarių veiksmų tikimybę, todėl galima teigti, kad psichologinė savijauta gali stiprinti žmogaus motyvaciją prisidėti prie aplinkos saugojimo.
- Reikšmingiausi sociodemografiniai veiksniai yra lytis, amžius ir pajamos: moterys dažniau elgiasi tvariai, o jaunesni ir didesnes pajamas gaunantys asmenys tai daro rečiau, todėl tvaraus elgesio skatinimas turėtų būti pritaikomas pagal gyventojų grupes.

LITERATŪRA*

- Balundė, A., Perlaviciute, G., & Truskauskaitė-Kunevičienė, I. (2020). Sustainability in youth: Environmental considerations in adolescence and their relationship to pro-environmental behavior. *Frontiers in psychology*, 11, 582920.
- Bartolo, M. G., Servidio, R., Palermi, A. L., Nappa, M. R., & Costabile, A. (2023). Pro-environmental behaviors and well-being in adolescence: the mediating role of place attachment. *International journal of environmental research and public health*, 20(10), 5759.
- Capstick, S., Nash, N., Whitmarsh, L., Poortinga, W., Hagger, P., & Brügger, A. (2022). The connection between subjective wellbeing and pro-environmental behaviour: Individual and cross-national characteristics in a seven-country study. *Environmental Science & Policy*, 133, 63-73.
- Ouyang, X., Qi, W. E., Song, D., & Zhou, J. (2022). Does subjective well-being promote pro-environmental behaviors? Evidence from rural residents in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10), 5992.
- Prinzing, M. M., & Laffan, K. (2024). Leveraging the link between pro-environmental behaviour and well-being to encourage sustainable lifestyle shifts. *npj Climate Action*, 3(1), 73.
- Steg, L., Lindenberg, S., & Keizer, K. (2016). Intrinsic motivation, norms and environmental behaviour: The dynamics of overarching goals. *International Review of Environmental and Resource Economics*, 9(1-2), 179-207.
- Teixeira, A., Gabriel, R., Martinho, J., Santos, M., Faria, A., Oliveira, I., & Moreira, H. (2023). Pro-environmental behaviors: Relationship with nature visits, connectedness to nature and physical activity. *American Journal of Health Promotion*, 37(1), 12-29.
- Zawadzki, S. J., et al. (2020). *Meta-analysis of the relationship between pro-environmental behaviour and subjective well-being*.